

ДРАМАТУРГІЧНІ ФУНКЦІЇ КЛАРНЕТА В ОПЕРНІЙ ТВОРЧОСТІ А. САЛЬЄРІ

Теремко Олександр Степанович,

аспірант кафедри музичної україністики та народно-інструментального мистецтва

Навчально-наукового інституту мистецтв

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

ORCID ID: 0000-0001-9258-1049

У статті досліджуються драматургічні функції кларнета в оперній творчості видатного австрійського композитора А. Сальєрі. А саме його роль як важливого інструмента в контексті відтворення характерного настрою композитора. Головним аспектом цієї роботи є визначення ролі тембру, конструкції інструмента, функціонал та опис його інтеграції в опері й оркестр композитора. Проведено докладний аналіз оперних творів А. Сальєрі, визначено конкретні епізоди, де кларнет використовується композитором. Цей підхід дозволяє систематично розглядати музичні особливості та їхній вплив на драматургію творів. У статті детально розглянуто різноманітні аспекти використання кларнета в оперних ансамблях, розкрито його внесок у створення емоційного тла, підсилення сценічної динаміки та підтримання сюжетної напруги. Досліджується, як композитор використовує кларнет у різних операх, надаючи інструменту специфічні музичні образи та визначаючи його роль у вираженні глибоких почуттів і конфліктів персонажів. Було проведено, наскільки це можливо, у хронологічній послідовності опис першої появи інструмента в операх “Il ricco d’un giorno” та “Les Danaïdes”, де його роль була невеликою та в основному дублюючою. Поступово інструмент починає отримувати окремі партії, невеличкі соло та супроводи в аріях. Також описується одне з найбільших соло, яке написано для арії “Or gli affannosi palpiti” з опери «Фальстаф». Стаття є цінним внеском у розуміння творчості А. Сальєрі, розкриває нові аспекти його оперної музики крізь призму виразності та драматургії кларнета. Ураховано контекст історичного періоду, у якому діяв А. Сальєрі, а також особливості оперного жанру та традицій того часу. Це допомагає зрозуміти, як використання кларнета може бути пов’язане зі специфікою епохи. Проведено аналіз роботи композитора із цим інструментом, запропоноване глибше осмислення його внеску в розвиток оперного жанру та поглиблення музичного розуміння творчості Антоніо Сальєрі.

Ключові слова: драматургія тембру, драматургічні функції, кларнет, опера, оркестр, А. Сальєрі.

Teremko Oleksandr. Dramatic function of the clarinet in the operatic works of A. Salieri

This article explores the dramaturgical functions of the clarinet in the operatic works of the outstanding Austrian composer A. Salieri. Namely, its role as an important instrument in the context of reproducing the characteristic mood of the orchestra. The main aspect of this work is to define the role of timbre, instrument construction, functionality and description of its integration into the composer's operas and orchestra. He conducted a detailed analysis of the operas by A. Salieri, identifying specific episodes and moments where the clarinet is used by the composer. This approach allows us to systematically consider musical features and their impact on the drama of the works. The article examines in detail various aspects of the use of the clarinet in opera ensembles, revealing its contribution to creating an emotional background, enhancing stage dynamics and maintaining plot tension. In particular, the study examines how the composer uses the clarinet in different operas, giving the instrument specific musical images and defining its role in expressing deep feelings and conflicts of the characters. The first appearance of the instrument in the operas “Il ricco d’un giorno” and “Les Danaïdes” was described in as chronological a sequence as possible, where its role was not large and mostly duplicated. Gradually, the instrument began to receive octet parts, small solos, and accompaniments in the arias. The author also describes one of the largest solos, which was written for the aria “Or gli affannosi palpiti” from the opera “Falstaff”. The article is a valuable contribution to the understanding of Salieri's work, revealing new aspects of his operatic music through the prism of clarinet expressiveness and drama. The context of the historical period in which Salieri was active, as well as the peculiarities of the opera genre and traditions of that time, are taken into account. This helps to understand how the use of the clarinet can be related to the specifics of the era. By analyzing the composer's work with this instrument, the article offers a deeper understanding of his contribution to the development of the opera genre and a deeper musical understanding of Antonio Salieri's work.

Key words: timbre drama, dramatic functions, clarinet, opera, orchestra, A. Salieri.

Вступ. Актуальність теми дослідження полягає в декількох аспектах. Вивчення ролі кларнета у творчості А. Сальєрі може пролити світло на музичні інновації того часу та внесок композитора в його інтеграцію до оркестру. Також важливим є розуміння естетики класицизму та його традицій через спектр можливостей тембру інструмента. Аналіз драматургічних функцій може надати унікальний погляд на культурний контекст того часу, зважаючи на зростання популярності цього інструмента в музичному середовищі.

Для студентів, музикантів і дослідників ця тема відкриває нові горизонти в розумінні оперної музики

та використання кларнета у класичному оркестровому складі з боку драматургії тембру.

Також дана тема може бути актуальною в сучасній інтерпретації для виконавців і диригентів, які шукають глибшого розуміння інтерпретації оперних творів цього композитора.

Стаття може слугувати основою для подальших досліджень в області органології, а саме функцій тембру кларнета та його розвитку в оркестрі епохи класицизму.

Загальна актуальність полягає в тому, що допомагає розкрити культурні, музичні та технічні аспекти використання кларнета в оперній творчості Антоніо

Сальєрі, розширює розуміння класичної музики та її розвитку.

Матеріали та методи. Мета дослідження передбачає вивчення й аналіз ролі кларнета у творчості оперного композитора Антоніо Сальєрі. Розгляд драматургічних функцій кларнета в його оперних творах і визначення впливу цього інструмента на музичні характери, настрій і сюжетні лінії. Зокрема, стаття спрямована на такі ключові аспекти:

- драматургічний: ставить питання про те, як кларнет впливає на драматичні аспекти оперних постановок А. Сальєрі. Це може включати передачу емоцій, створення настрою та підсилення сюжетних подій;

- внесок у розвиток оперного жанру: у результаті проведення аналізу ролі кларнета в музиці А. Сальєрі розглянуто, як цей інструмент може впливати на розвиток оперного жанру загалом, особливо в перехідний між класицизмом і романтизмом період;

- підкреслення унікальності творчості А. Сальєрі: у статті поставлено завдання підкреслити унікальність музичної мови А. Сальєрі та роль кларнета як складової частини цієї мови в контексті оперної музики.

Загалом, стаття спрямована на розуміння того, як кларнет впливав на творчий процес Антоніо Сальєрі, як він сприяв досягненню конкретних музичних і драматургічних ефектів у його оперних композиціях.

Питання драматургії тембру є цікавим і важливим для повнішого розуміння можливостей і функціоналу того чи того музичного інструмента. У результаті проведеного аналізу праць нашої наукової спільноти можна сказати, що основну увагу приділено саме драматургії тембру та загального звучання. Досліджують хорову драматургію, де розглядаються її особливості та функціонування, у статтях В. Штихалюк, Н. Павлюк [3], С. Якимчук [4].

Велика кількість досліджень щодо драматургії тембру оркестрової музики, можна виділити роботу С. Коробецької «Стилюотворюючі функції тембру в оркестровій музиці ХХ ст. (теоретичний аспект)» [2], також у цій тематиці працювали О. Кушнірук, О. Колісник, О. Батовська, Д. Булгак, З. Лаврова. Що стосується досліджень питання драматургії тембру інструмента, то тут робіт значно менше. Драматургію тембру мідних досліджували П. Круль [5], В. Сидорченко, О. Кушнірук [6]. Якщо брати кларнет, то із цієї тематики є одна стаття «Роль кларнета в тембровому втіленні образу головної героїні опери Д. Шостаковича «Катерина Ізмайлова»» П. Бойко. Стосовно досліджень творчості Антоніо Сальєрі, роль кларнета в його творчості досліджується дуже рідко, однією з основних робіт, яка зачепила дану тему, є книга Дж. Райса «Антоніо Сальєрі та віденська опера» [1], у якій він згадується частково про інструмент і описано періодично його функції в опері. Уважається, що він використовувався не надто активно та не мав важливого місця у складі оркестру композитора. Дане припущення я вважаю хибним, оскільки інструмент перебуває на етапі розвитку, цей період є дуже важливим для фіксування. Можливо, інструмент не виділявся грандіозними ролями, як ті ж

труби, та все ж вони вносили свою новизну у характер персонажів. Саме дане дослідження дозволяє побачити, у якому напрямі розвинулись функції інструмента, до чого привело це в сучасних реаліях оркестру.

Результат. А. Сальєрі виявляє свою любов до духових інструментів, вони є невід'ємною складовою частиною його оркестровок. Велику роль у його оркестрі відіграють труби, над якими він багато експериментував, окрім них, туди входили валторни, флейти, фаготи, гобої та кларнети.

Період творчості А. Сальєрі припадає саме на час виникнення кларнета та його становлення в оркестрі. Сам інструмент перебуває на стадії розвитку й активно вдосконалюється майстрами, вивчається музикантами. Основним на той час був кларнет італійського майстра Теодора Лодзе, який мав уже знайомий сучасному інструменту октавний клапан, а також клапани Мі/Сі та Фа/До. Він був досить інтонаційно чистим у межах тональностей до 2-ох знаків і мав уже характерний теплий, «оксамитовий» тембр. Також варто сказати, що розвиток драматургічних функцій на кларнеті та його інтеграція в оркестр припали на «сприятливий» період епохи класицизму, якому притаманне не таке яскраве й експресивне вираження емоцій, як, наприклад, романтизму. Ще далеко не ідеальний інструмент, якого попереду чекає еволюція, добре справлявся зі спокійною та розміреною, логічною та чіткою за формою музикою. Будучи одним із перших, хто включив у склад свого оркестру даний інструмент, А. Сальєрі шукав способи використання його та цікаві звучання для підсилення драматургії.

Натепер до кінця з упевненістю не можна сказати, у якій опері було вперше використано кларнети. Якщо глянути партитури ранніх опер композитора, як-от «Арміда», яку вперше було виконано в 1771 р., там є партії кларнета, але якщо звернути увагу на ранні копії цієї опери, там вони відсутні [1, с. 349]. У зв'язку із цим можна сказати, що в деякі з ранніх опер А. Сальєрі додав кларнети вже протягом деякого часу після їх написання, узагалі, він був відомий тим, що любив часто переробляти свої опери та доопрацьовувати їх. Даний факт майже унеможливає хронологічне відображення того, як функції кларнета розвивались і змінювались, тому у статті вони будуть описані фрагментарно і не прив'язано до часу написання.

Окремо варто виділити те, що партії кларнета в оркестрі виконували на той час одні із кращих і відоміших кларнетистів австрійського Бургтеатру брати Антон і Йоганн Штадлери. Даний факт дозволяв композитору більш вільно та віртуозно підходити до написання, щоб розкрити весь технічний і тембровий потенціал інструмента.

Зважаючи на новизну інструмента, А. Сальєрі все ж на початку не особливо виділяв його з-поміж інших і обмежувався тільки дублюванням партії гобоїв, як, наприклад, у двох операх «Il ricco d'un giorno» та «Les Danaïdes» [1, с. 352]. Дана темброва співзвучність стала характерною для оркестру А. Сальєрі на деякий час. Це звучання додало нових звукових забарвлень і дало

старт подальшим експериментам. На початку дане поєднання подобалось слухачам і критикам, але композитор настільки часто його використовував, що зовсім скоро воно почало набридати та втрачати актуальність. У зв'язку із цим французький журнал "Mercure de France" навіть випустив статтю, у якій критикувалось використання кларнетів в оркестровках А. Сальєрі: «<...> Ми також вважаємо, що композитор занадто часто використовує духові інструменти, ефект яких дуже цікавий, коли вони адаптовані до героїв і до персонажів, емоцій, які їм властиві, але вони обов'язково послаблюють цей ефект, коли їх застосовують до кожного <...>».

У віденській опері 1780-х рр. тембр кларнета асоціювали зі шляхетністю, елегантністю та життєрадісністю. Така характеристика інструмента добре акомпанувала жіночим образам, в арії яких А. Сальєрі часто його додавав. Наприклад, в опері-буффа "Il talismano" тембр кларнета знайшов своє відображення в музиці Кароліни "Quantunque vecchierella". А. Сальєрі взяв образ Кароліни та додав до нього соло кларнета у фа-мінорі, а потім у ре-мажорі, яке додає веселого настрою та радісного характеру. Також в опері "La ciffra" тембральне вираження кларнетів знаходимо в образі Еврілі, де вони підкреслюють її шляхетність і ласкавість. Варто підкреслити, що на той час тембр кларнета додавав сучасного відтінку кожному образу та викликав велике захоплення у слухачів.

А. Сальєрі рідко давав кларнетам великі соло, із небагатьох, що існують, хоча виділити одне з найбільших, яке було написано для арії "Or gli affannosi palpiti" з опери «Фальстаф». Він поєднав кларнет, тональність ля-мажор і структуру, подібну до рондо. Даній арії притаманні емоційність і напруженість, яку дає партія тенора на початку, після якої йде просвітління та ніби заспокоєння, яке уособила в собі партія кларнета. Він чудово зм'якшує напруження після партії тенора. Відчуваються емоційний контраст і внутрішня боротьба героя, де в кульмінації партії єднуються та звучать в унісон, характеризують примирення та заспокоєння героя. Варто окремо виділити поєднання тембру кларнета та вокалу, їхні партії часто писали в унісон, тому що особливістю інструмента є імітація характеру голосу, зокрема якраз тенора або сопрано. Це дозволило композитору підкреслити вокальну лінію та надати особливого колориту.

А. Сальєрі виділявся на тлі інших композиторів своєю барвистою оркестровкою та великою кількістю залучених духових інструментів, якщо в інших композиторів іноді не знаходилося місця навіть для труб, то в нього був залучений майже весь спектр інструментів. В одній із своїх наймасштабніших опер «Тараре» він показує наскільки збільшилась роль кларнетів у його оркестровках із часів написання "Les Danaïdes" [1, с. 396]. Уперше в опері кларнети звучать у III сцені прологу "Quel charme inconnu nous attire" із новим звучанням, а саме поєднанням тембру кларнета із приглушеними струнними, та відображають слова із теми. Тембр кларнета як проміння світла пронизує мелодію та виділяється на тлі хору, який уособлює людських духів, що повертаються до життя. Також в опері кларнет часто асоціюють з образом головного героя Тараре саме в ліричних місцях. У I акті сцена VI "Astasie est une déesse" кларнет у поєднанні з фаготом мають дуже чутливу й емоційну партію, де Тараре сумує за своєю дружиною, яку викрали. Також супровід кларнета можна почути в короткій молитві Тараре із III акту (сцена VII "Dieu tout puissant"), де вони підсилюють емоційність моменту. Окрім сольних фрагментів, кларнет також використовується в VI акті (сцена VII), де підсилює своїм звучанням хоровий марш, а також у похоронному марші ре мажор, який оркестрований більшою мірою духовими.

Висновки. У період класицизму все ж тембр інструмента був не досить вивчений і не вважався взагалі предметом вивчення. Основними були технічні характеристики, які переважали над звуковими. Розуміння тембрової гнучкості кларнета як такого ще не було, оскільки він не був остаточно сформований і постійно вдосконалювався. Антоніо Сальєрі був одним із тих, хто зумів проявити його можливості. Загалом кларнет приніс в оркестровку А. Сальєрі нові звучання, свою атмосферу та настрій. Додав нового характеру жіночим образам, зробив їх більш чутливими й елегантними. Особливість тембру, а саме природна м'якість, додала новизни у драматургію арій персонажів. Нові звучання, які розкрив композитор, стали згодом класичними та притаманними віденській опері епохи класицизму. Кларнет здобув популярність і визнання завдяки роботам В.А. Моцарта, К.М. фон Вебера, Л. ван Бетховена, А. Сальєрі також вніс сюди свою безсумнівну частку.

Література:

1. John A. Rice. Antonio Salieri and Venice opera. Chicago : University of Chicago Press, 1998.
2. Коробецька С. Стилюювальні функції тембру в оркестровій музиці XX ст.: теоретичний аспект. *Музична україністика і світовий контекст*. Тернопіль, 2003. С. 24–31.
3. Штихалок В., Павлюк Н. Хорова драматургія. *Інноваційна педагогіка* : науковий журнал. Луцьк, 2023. Вип. 55. Т. 3.
4. Якимчук С. Особливості формування тембрової драматургії хорових творів. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя*. Серія «Психолого-педагогічні науки» 2013. № 5. С. 208–212.
5. Круль П. Темброві особливості інтерпретації мідних духових інструментів в оркестровій музиці XIX ст. *Paradigm of knowledge*. 2015. № 2 (5). URL: <https://naukajournal.org/index.php/Paradigm/article/view/450/628> (дата звернення: 10.01.2024).

6. Кушнірук О. Тембровий чинник як фактор смислоутворення форми у симфоніях О. Яковчука (про роль групи мідних духових інструментів). *Історія становлення та перспективи розвитку духової музики в контексті національної культури України та зарубіжжя*. Київ, 2019. С. 11–14.

References:

1. John, A. Rice (1998). Antonio Salieri and Vinece opera. University of Chicago Press. Chicago [in English].
2. Korobetska, S. (2003). Styloutvoriuiuchi funksi tembru v orkestronii muzytsi XX stolittia (teoretychnyi aspekt) [Style-forming functions of timbre in orchestral music of the 20th century (theoretical aspect)]. *Muzychna ukrainistyka i svitovyi kontekst*. Ternopil. P. 24–31 [in Ukrainian].
3. Shtykhaliuk, V.I., Pavliuk, N.M. (2023). Khorova dramaturhiia [Choral drama]. *Innovatsiina pedahohika: naukovyi zhurnal*. № 55, Tom 3. Lutsk [in Ukrainian].
4. Yakymchuk, S.N. (2013). Osoblyvosti formuvannia tembrovoi dramaturhii khorovykh tvoriv [Peculiarities of the formation of timbre dramaturgy of choral works]. *Naukovi zapysky [Nizhynskoho derzhavnoho universytetu im. Mykoly Hoholia]*. Ser. “Psykhologo-pedahohichni nauky”. № 5. P. 208–212 [in Ukrainian].
5. Krul, P.F. (2015). Tembrovi osoblyvosti interpretatsii midnykh dukhovykh instrumentiv u orkestronii muzytsi XIX st. [Timbral peculiarities of the interpretation of brass instruments in orchestral music of the 19th century]. *Paradigm of knowledge*. № 2 (5). URL: <https://naukajournal.org/index.php/Paradigm/article/view/450/628> [in Ukrainian].
6. Kushniruk, O. (2019). Tembrovyi chynnyk yak faktor smysloutvorennia formy u symfoniiakh O. Yakovchuka (pro rol hrupy midnykh dukhovykh instrumentiv) [The timbre factor as a factor in the meaning-making of form in the symphonies of O. Yakovchuk (about the role of a group of brass instruments)]. *Istoriia stanovlennia ta perspektyvy rozvytku dukhovoї muzyky v konteksti natsionalnoi kultury Ukrainy ta zarubizhzhia*. Kyiv. P. 11–14 [in Ukrainian].